

Proszę do 25 marca br. o zapoznanie z załączonymi treściami podręcznikowymi, a następnie rozwiązanie adekwatnych zadań z kart pracy (w przypadku kl. IV zadania w podręczniku).

Są to materiały obowiązkowe, więc większość z Was ma je już w wersji papierowej. Nie mniej jednak przesyłam wersję elektroniczną.

W razie trudności ze zrozumieniem treści lub znalezieniem prawidłowych rozwiązań proszę o kontakt email: info@lekcje-historii.com i/lub Skype: wojtek5324 w czasie, jaki jest przewidziany na lekcje.

ZANIM POZNASZ NOWY TEMAT

1. Wymień przyczyny wybuchu rewolucji w XVII i XVIII w.
2. Opisz konsekwencje rewolucji francuskiej.

■ WIOSNA LUDÓW

Na początku XIX w., po klęsce Napoleona, europejscy władcy starali się odtworzyć system społeczny i polityczny sprzed rewolucji. Jednak zmiany wprowadzone na niektórych obszarach kontynentu okazały się na tyle trwałe, że realizacja ustaleń podjętych na kongresie wiedeńskim nie była w stanie doprowadzić do ich całkowitego cofnięcia. Takie próby wywoływały opór społeczeństwa, co zakończyło się wybuchem rewolucji w 1830 r. we Francji i w Belgii. W pierwszym z tych państw w lipcu 1830 r. doszło do wystąpień przeciwko polityce króla Karola X, który dążył do odnowienia absolutyzmu – zawiesił wolność prasy, ograniczył prawo wyborcze i rozwiązał parlament. Wysłane przeciwko manifestantom wojsko przeszło na ich stronę. W tej sytuacji monarcha musiał nie tylko wycofać się ze swoich planów, lecz także zrzec się tronu. Miesiąc później wybuchła rewolucja w Belgii. Jej uczestnicy głosili hasła obrony swobód obywatelskich oraz domagali się oddzielenia Belgii od Holandii. Oba te cele udało im się zrealizować.

W tym samym roku rozpoczęło się powstanie listopadowe w Królestwie Polskim, spowodowane łamaniem praw politycznych Polaków przez Rosjan. Miało ono doprowadzić do odzyskania niepodległości przez państwo polskie. Mimo początkowych sukcesów Polacy ponieśli porażkę.

Wystąpienia w Europie nasiliły się w połowie XIX w. Był to efekt rozwoju nowych ideologii, które zawierały postulaty rewolucyjnych zmian ustrojowych i akcentowały konieczność poprawy sytuacji chłopów oraz robotników. Domagano się rozszerzenia praw obywatelskich, m.in. prawa wyborczego. Ponadto doszło do klęsk nieurodzaju i głodu. Kulminacja wystąpień przypadła na lata 1848–1849. Wydarzenia te przeszły do historii jako **Wiosna Ludów**. Ruchy rewolucyjne ogarnęły wówczas prawie wszystkie państwa europejskie – oprócz Wielkiej Brytanii i Rosji. Cele tych wystąpień były zróżnicowane. Część z nich dotyczyła demokracji życia politycznego – żądano m.in. dopuszczenia

PRZYPOMNIJ SOBIE

Rewolucja przemysłowa

W XVIII w. w Wielkiej Brytanii zaczęto odchodzić od dotychczasowych form produkcji (rzemiosła, manufaktur). Proces ten w kolejnym stuleciu rozszerzył się na inne części Europy i USA. Pojawiły się wynalazki służące przyspieszeniu oraz uproszczeniu produkcji przemysłowej. W efekcie tego powstały fabryki i ukształtowała się nowa grupa społeczna – proletariatus. Nastąpił szybki rozwój miast, a dokonania nauki oraz techniki przyczyniły się do usprawnienia komunikacji.

Fabryki w XIX w. stały się istotnymi elementami krajobrazu rozwijających się okręgów przemysłowych. Szybki, często niekontrolowany rozwój przemysłu przyczynił się do degradacji środowiska naturalnego.

■ drzeworyt, Wielka Brytania, XIX w.

szerszych grup społecznych do udziału w sprawowaniu władzy, wprowadzenia konstytucji, swobody zgromadzeń oraz działalności politycznej. Inne miały charakter społeczny i ekonomiczny – ich uczestnicy domagali się poprawy warunków bytowych, zapewnienia ochrony i praw robotnikom oraz chłopom. Dochodziło też do wystąpień na tle narodowym, podczas których wysuwano hasła autonomii, niepodległości lub zjednoczenia krajów wchodzących w skład wielonarodowych imperiów (np. Austrii). W większości państw rozruchy te stłumiono siłą.

Wiosna Ludów rozpoczęła się na Półwyspie Apenińskim w styczniu 1848 r. Włosi dążyli do zjednoczenia rozbitych od czasów średniowiecza państw, często pozostających pod obcą władzą. Wybuchło powstanie pod dowództwem Giuseppe Mazziniego oraz Giuseppe

Garibaldiego, mające doprowadzić do zjednoczenia Italii. Przeciwno tym dążeniom wystąpili papież oraz władcy Austrii i Francji. Ich wojska krwawo stłumiły ruch narodowy Włochów. Rezultaty przyniosły jednak wystąpienia w Królestwie Obojga Sycylii i Królestwie Sardynii, w których zostały przyjęte konstytucje.

We Francji w lutym 1848 r. doszło do manifestacji, podczas których żądano poprawy sytuacji robotników i zmiany ordynacji wyborczej. Władze zdecydowały się je stłumić, co doprowadziło do walk ulicznych. Król Ludwik Filip – podobnie jak 18 lat wcześniej Karol X – abdykował, a państwo po raz drugi ogłoszono republiką. Uchwalono nową konstytucję, wprowadzającą powszechne prawo wyborcze, opiekę społeczną i ochronę pracy. Na stanowisko prezydenta wybrano księcia Ludwika Napoleona Bonapartego. Ograniczył on prawa uchwalone podczas Wiosny Ludów, a następnie przeprowadził zamach stanu, ustanowił cesarstwo i zasiadł na tronie francuskim.

W krajach niemieckich od lutego 1848 r. dochodziło do wielu wystąpień społecznych. Rewolucje ogarnęły m.in. Wiedeń i Berlin. W maju rozpoczęły się obrady ogólnoniemieckiego parlamentu we Frankfurcie. W ich trakcie przedstawiono koncepcję dotyczącą zjednoczenia państw niemieckich pod władzą króla Prus. Jednak monarcha ten nie zgodził się na przyjęcie korony od poddanych. Nie udało się również wprowadzić w życie konstytucji uchwalonej przez parlament. W Austrii usunięto znenawidzonego kanclerza Klemensa von Metternicha, a po abdykacji cesarza Ferdynanda I na tron wstąpił jego bratanek, Franciszek Józef I, który stłumił protesty. W cesarstwie Habsburgów podczas Wiosny Ludów dały o sobie znać silne dążenia niepodległościowe narodów chcących utworzyć suwerenne państwa. Jedynie dzięki pomocy Rosjan Austriakom udało się stłumić powstanie zorganizowane przez Węgrów.

EUROPA PODCZAS WIOSNY LUDÓW

- granice państw w 1848 r.
- granice Związku Niemieckiego w 1848 r.
- granice Królestwa Polskiego w 1848 r.
- imperium osmańskie i jego lenna
- 🚩 rewolucje społeczne
- 🚩 wystąpienia narodowowyzwoleńcze
- 🏛️ obrady parlamentu frankfurckiego w latach 1848–1849
- FRANKFURT**
- Interwencje sił kontrrewolucyjnych
 - ➔ austriackich
 - ➔ rosyjskich
 - ➔ francuskich
 - ➔ neapolitańskich
 - ➔ tureckich
 - ➔ hiszpańskich

? PRACA Z MAPĄ

1. Wymień nazwy państw, w których podczas Wiosny Ludów doszło do wystąpień rewolucyjnych.
2. Wskaż miejsca wystąpień niepodległościowych.

SZTUKA JAKO NARZĘDZIE REWOLUCJI

Rewolucje skierowane przeciwko dotychczasowemu porządkowi społeczno-politycznemu często inspirowały artystów. Przywódcy ruchów rewolucyjnych korzystali z możliwości stwarzanych przez sztukę. Powstałe na ich zamówienie obrazy, plakaty, filmy oraz dzieła literackie miały propagować określone idee.

Wolność wiodąca lud na barykady została namalowana dla upamiętnienia francuskiej rewolucji lipcowej z 1830 r. Eugène Delacroix centralną postacią obrazu uczynił Mariannę – francuski symbol wolności, wojowniczkę z czapką frygijską na głowie. W prawej dłoni Marianna trzyma trójkolorową flagę rewolucyjnej Francji. Barwom tej flagi zaczęto przypisywać hasła rewolucji: równość, wolność i braterstwo.

• obraz, Francja, 1830 r.

Wymarsz ochotników w 1792 r., nazywany *Marsylianką*, to jeden z reliefów zdobiących Łuk Triumfalny. Pomnik ten nawiązuje do budowli starożytnych. Powstał w celu upamiętnienia osób walczących w czasie rewolucji i wojen napoleońskich. Zdobia go alegoryczne reliefy: *Wymarsz*, *Obrona*, *Triumf*, *Pokój* oraz płaskorzeźby przedstawiające bitwy z tamtego okresu.

• płaskorzeźba, Paryż, 1833–1836

Statua Wolności jest darem narodu francuskiego dla Amerykanów. Autor projektu, Auguste Bartholdi, inspirował się dziełem Eugène'a Delacroix *Wolność wiodąca lud na barykady*. Wolność przedstawił jako kobietę z wyciągniętą w górę ręką. Postać ta trzyma pochodnię symbolizującą dążenie do oświecenia, ciągłego rozwoju, a także uniwersalność – jej światło może dotrzeć wszędzie. W drugiej dłoni posągu znajduje się księga z wyrytą datą ogłoszenia *Deklaracji niepodległości* – 4 lipca 1776 r. Statua stała się symbolem wolności i otwartości Stanów Zjednoczonych na emigrantów przybywających do portu w Nowym Jorku.

▪ pomnik, Stany Zjednoczone, 1886 r.

Emiliano Zapata oraz **Pancho Villa** to przywódcy chłopscy walczący podczas rewolucji w Meksyku o ziemię zagrabioną chłopom i wspólnotom ziemskim. Zapata (w czerwonym sombrero) zginął w 1919 r., a Villa (w liliowym kapeluszu) – w 1923 r. Obaj przywódcy są uważani przez wielu swoich rodaków za największych bohaterów społecznej rewolucji meksykańskiej z początku XX w.

▪ mural, Meksyk, 1926 r.

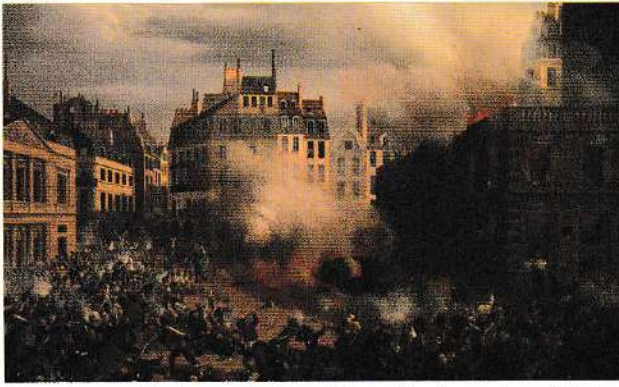

Bolszewik to obraz Borysa Kustodijewa ukazujący siłę i wolę ludu. Uosabia je nadnaturalnej wielkości mężczyzna dzierżący czerwony sztandar. Artyści popierający rewolucję bolszewicką z czasem stworzyli nowy styl – socrealizm. Stał się on obowiązującym kierunkiem w architekturze oraz sztukach plastycznych w epoce stalinizmu.

▪ obraz, Rosja, 1920 r.

? PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Porównaj postać Marianny, *Statuę Wolności* oraz *Bolszewika*. Odpowiedz, w jakich okolicznościach powstały te dzieła i jaki był tego cel.
2. Oceń wpływ rewolucji na sztukę.

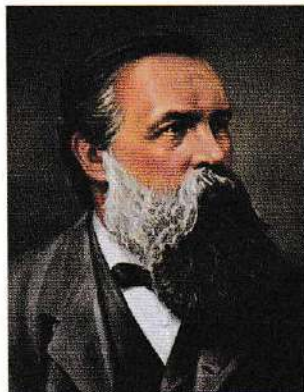
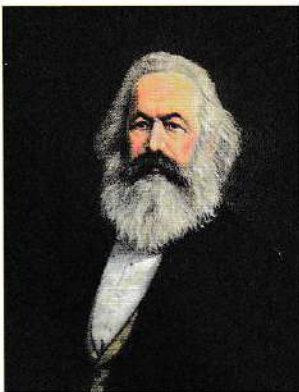

Do walk przed Pałacem Królewskim w Paryżu podczas Wiosny Ludów doszło 24 lutego 1848 r. Wydarzenie to zobrazował Eugène Hagnauer. Francuska rewolucja lutowa doprowadziła do abdykacji króla oraz proklamowania republiki, która istniała do 1852 r.

■ obraz, Francja, XIX w.

■ IDEOLOGIA SOCJALISTYCZNA

W XVIII i XIX w. w Europie rewolucja przemysłowa przyniosła procesy industrializacji oraz przyspieszonej urbanizacji. Jednak warunki pracy robotników były bardzo ciężkie. Spotykało się to z krytyką części myślicieli, którzy poszukiwali konkretnych rozwiązań mających na celu polepszenie sytuacji tej grupy społecznej. Postulowali m.in. zmiany prawa i organizacji pracy oraz poprawę warunków życia robotników. Zaczął kształtować się nowy nurt ideologiczny, zwany **socializmem**. Jego twórcy początkowo uważali, że zmiany społeczne powinny zostać przeprowadzone na drodze pokojowej. Mieli się do nich przyczynić właściciele fabryk – oczekiwano od nich podzielenia się majątkiem z pracownikami. Z uwagi na nikłe prawdopodobieństwo realizacji tych postulatów ideologię tę nazywa się **socializmem utopijnym**.

Karol Marks i Fryderyk Engels poznali się w 1844 r. w Paryżu. Ich współpraca trwała wiele lat. Przeprowadzili wspólnie analizę panujących w ich czasach stosunków ekonomicznych. Zapowiedzieli wybuch rewolucji proletariackiej, która miała zniszczyć tradycyjne stosunki społeczne oraz obalić kapitalizm.

■ obrazy, XIX w.

W późniejszym okresie **Karol Marks i Fryderyk Engels** opracowali podstawy tzw. **socializmu naukowego**. W opublikowanym w 1848 r. *Manifestie komunistycznym* niemieccy uczeni opisali zmiany, do których – ich zdaniem – doprowadzi obalenie kapitalizmu na drodze rewolucji proletariackiej. Miała ona mieć charakter międzynarodowy, ogarnąć cały świat i znieść dotychczasowe niesprawiedliwe stosunki społeczne. Plan ten zamierzała zrealizować I Międzynarodówka – powstała w 1864 r. organizacja grupująca zwolenników lewicy z różnych krajów.

W swoich późniejszych dziełach, m.in. w głośnym *Kapitale* z 1867 r., Marks i Engels zawarli gruntowną krytykę kapitalistycznych stosunków społecznych i ekonomicznych oraz program przemian. Głoszone przez nich poglądy stały się teoretyczną podstawą ideologii kształtującego się ruchu socjalistycznego, z którego w kolejnych dekadach wyodrębniły się różne nurty lewicowe, w tym także komunistyczny.

W Wielkiej Brytanii oraz Stanach Zjednoczonych o prawa robotników walczyły związki zawodowe. Od połowy XIX w., kiedy to w części państw europejskich zaczęto wprowadzać powszechne prawo wyborcze, robotnicy mogli mieć wpływ na władzę poprzez uczestnictwo w wyborach parlamentarnych. Partie socjalistyczne zyskały szansę zrealizowania swojego programu na drodze parlamentarnej. Okoliczności te wpłynęły na kształtowanie się nowych odłamów ruchu socjalistycznego: **rewizjonizmu i reformizmu**. Według rewizjonistów socjalizm przestał być celem, który osiąga się drogą rewolucji oraz burzenia całego dotychczasowego porządku, a stał się ruchem reformującym stosunki kapitalistyczne. Reformiści zmierzali natomiast do budowy nowego ustroju poprzez ewolucję i powolne reformy, a nie gwałtowne zmiany. Na przełomie XIX i XX w. w większości zachodnioeuropejskich partii socjalistycznych przewagę zdobyli ci ostatni.

■ REWOLUCJA W ROSJI W LATACH 1905–1907

Sytuacja robotników i chłopów – dwóch najliczniejszych grup w imperium carów – była trudniejsza niż w innych państwach europejskich. Wpłynęło na to zapóźnienie tamtejszej gospodarki. Zaczęła ona gwałtownie rozwijać się dopiero pod koniec XIX w., co jednak nie poprawiło położenia robotników i chłopów, pozbawionych części praw obywatelskich i często żyjących w złych warunkach. Z tego powodu ruch rewolucyjny w tym kraju miał charakter znacznie bardziej radykalny niż ruch socjalistyczny na Zachodzie i w krótkim czasie

ryderyk
kowego.
nizyczn
ch – ich
na dro
harakter
dotych
Plan ten
powstała
w lewicy

głośnym
untowną
ch i ekono
ne przez
ideologii
którego
nurdy le-
czonych
owe. Od
pejskich
rcze, ro-
czestnic-
listyczne
u na dro-
na kształ-
ycznego:
onistów
się drogą
wego po-
nki kapi-
budowy
reformy,
i XX w.
jalistycz-

H
liczniej-
ejsza niż
na to za-
gwałtow-
o jednak
w, pozba-
żyjących
wolucyjny
radyczny
im czasie

zaczęła stanowić poważne zagrożenie dla anachronicznego systemu rządów. Rosyjscy rewolucjoniści rozpoczęli walkę z caratem – przeprowadzali zamachy na urzędników carskich, a nawet na samego cara. Za swoją działalność byli prześladowani, skazywani na śmierć, kary więzienia i zesłania. W 1903 r. nastąpił podział rosyjskich socjalistów na mienszewików (umiarkowanych socjalistów) oraz bolszewików (komunistów), na których czele stanął Włodzimierz Lenin. Narastające w kraju napięcie oraz porażki Rosji w wojnie z Japonią doprowadziły do wybuchu rewolucji. W 1905 r. w Petersburgu doszło do wystąpień robotniczych, strajków oraz demonstracji. Żądano reform i zakończenia konfliktu. Wydarzenia te zostały zapoczątkowane 22 stycznia podczas tzw. krwawej niedzieli, gdy carskie wojsko otworzyło ogień do demonstracji ponad 100 tys. robotników.

Nastroje rewolucyjne ogarnęły prawie wszystkie warstwy społeczeństwa, łącznie z żołnierzami. Car Mikołaj II zgodził się na ustępstwa i ogłosił *Manifest październikowy*. Zapowiedział w nim wybory do Dumy, czyli rosyjskiego parlamentu, oraz wprowadzenie swobody zgromadzeń i stowarzyszeń. Socjaliści uważali jednak, że ustępstwa te są zbyt małe i należy walczyć dalej. Wówczas car zdecydował się stłumić rewolucję siłą. Zadanie to powierzył wybranemu w 1906 r. na premiera Rosji Piotrowi Stołypinowi. Zarządził on surowe represje wobec rewolucjonistów, ale jednocześnie przeprowadził zapowiadane przez Mikołaja II reformy, m.in. agrarne, w których wyniku ukształtowała się warstwa zamożnych chłopów. Wielu uczestników rewolucji miało poczucie klęski, jednak w rezultacie tego zrywu zakończył się okres samodzierżawia, w Rosji zaczęły powstawać legalne ruchy polityczne, przeprowadzono reformy armii oraz szkolnictwa. Funkcjonowała także Duma, lecz system wyborczy był tak skonstruowany, aby reprezentacja posłów składała się w większości ze zwolenników polityki cara.

■ ROK 1917 W ROSJI

Przeciągające się działania militarne podczas I wojny światowej oraz klęski ponoszone przez Rosję doprowadziły do pogorszenia się nastrojów i nasilenia się kryzysu w państwie Mikołaja II. Robotnicy organizowali strajki. Żądali nie tylko poprawy swojej sytuacji, lecz także wycofania się Rosji z działań wojennych. W lutym (według kalendarza gregoriańskiego – w marcu) 1917 r. car wysłał wojsko przeciwko manifestantom. Większość żołnierzy przeszła jednak na stronę robotników. Rozpoczęła się **rewolucja lutowa**. W tej sytuacji 2 (15) marca

Atak na siedzibę Rządu Tymczasowego w petersburskim Pałacu Zimowym był początkiem przewrotu, w którego wyniku władzę w rosyjskim imperium przejęli bolszewicy. W kolejnych latach komuniści stworzyli wokół tego wydarzenia propagandową legendę wyjaśniającą genezę państwa radzieckiego.

■ obraz, ZSRR, XX w.

1917 r. władca podpisał akt abdykacji. Monarchia upadła, a stery państwa przejął Rząd Tymczasowy. Nowe władze nie wycofały się jednak z wojny, nie potrafiły również zapanować nad pogarszającą się sytuacją gospodarczą kraju. Po wybuchu rewolucji lutowej w Rosji zaczęły powstawać rady robotnicze, żołnierskie i chłopskie. Tworzono je w miastach, jednostkach wojskowych oraz na wsiach. Szczególnie aktywnie działały w rejonach, w których rozpadła się dotychczasowa administracja państwowa. Gdy wpływy w radach uzyskiwali bolszewicy, występowały one przeciwko decyzjom Rządu Tymczasowego. Prowadziło to do konfliktów wewnętrznych w państwie i pogłębiało chaos w i tak już osłabionej klęskami wojennymi Rosji. W czerwcu 1917 r. odbył się pierwszy ogólnokrajowy zjazd rad. W kolejnych miesiącach przewagę w nich zdobyli bolszewicy, którzy głosili hasło: *Cała władza w ręce Rad*. W kwietniu do Rosji wrócił z emigracji Włodzimierz Lenin. W trakcie swojego wystąpienia podczas Zjazdu Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Chłopskich w Piotrogradzie opowiedział się on za wprowadzeniem radykalnych reform, zakończeniem wojny oraz ustanowieniem ustroju komunistycznego, mającego u podstaw rządy robotników i chłopów. Bolszewicy zyskiwali coraz szersze poparcie, ponieważ głosili hasła najbardziej oczekiwane przez wyczerpane długotrwałą wojną społeczeństwo.

W nocy z 24 na 25 października (z 6 na 7 listopada) 1917 r. oddziały bolszewickie przeprowadziły zamach stanu i przejęły kontrolę nad ośrodkami władzy w Piotrogradzie. Wydarzenie to komuniści nazwali **rewolucją październikową**. Następnie bolszewicy

ŹRÓDŁA I INTERPRETACJE

CZERWONY TERROR

Richard Pipes porównał w *Rewolucji rosyjskiej* terror bolszewików oraz jakobinów podczas rewolucji francuskiej.

Absurdem jest mówienie o „czerwonym terrorze” jako o „niefortunnej” polityce, „narzuconej” bolszewikom przez obcych. Jak niegdyś jakobinom, bolszewikom terror służył nie tylko jako broń ostateczna, lecz jako namiastka masowego poparcia. Im bardziej zmniejszała się ich popularność, tym częściej stosowano terror, aż jesienią i zimą 1918–1919 nadali mu postać nigdy przedtem niespotykanej rzezi na chybił trafił. Terror jakobiński z lat 1793–1794, mimo wszystkich psychologicznych i filozoficznych podobieństw do „czerwonego terroru”, różnił się pod wieloma względami. Po pierwsze, zrodził się pod wpływem presji motłochu rozsiedzonego brakiem żywności i poszukującego kosztów ofiarnych. Natomiast terror bolszewicki odgórnie narzucono ludności, która miała już dość przelewu krwi. [...] Po drugie, różny był okres trwania

obu form terroru. Terror jakobiński przypada na niespełna jeden rok rewolucji, można więc potraktować go jako epizod, „krótki wtwór”. W Rosji Radzieckiej terror nigdy nie ustawał, trwał nieprzerwanie, choć z różnym nasileniem. Wprawdzie po zakończeniu wojny domowej karę śmierci ponownie zniesiono, ale egzekucje trwały nadal. Różnicę między terrorem jakobinów i bolszewików najtrafniej może symbolizować fakt, że w Paryżu nie wznoszono Robespierre’owi pomników i nie nadawano jego nazwiska ulicom, natomiast w stolicy Rosji Radzieckiej gigantyczny posąg założyciela Czeki, Feliksa Dzierżyńskiego, stał w samym sercu miasta, dominując nad placem nazwanym na jego cześć, dopóki w sierpniu 1991 roku nie został zwalony przez wzburzony tłum.

R. Pipes, *Rewolucja rosyjska*, Warszawa 1994, s. 247.

PRACA ZE ŹRÓDŁAMI

1. Podaj przyczyny stosowania terroru w trakcie rewolucji: francuskiej i październikowej.
2. Porównaj wydarzenia, do których doszło we Francji i w Rosji, a także cele ich inicjatorów.

wydali dekrety o pokoju i ziemi, mające na celu przede wszystkim uzyskanie szerszego poparcia społecznego. Zapowiedzieli w nich wycofanie się z wojny oraz oddanie gruntów chłopom w indywidualne użytkowanie. Ogłosili również *Deklarację praw narodów Rosji*, zakładającą m.in. ich prawo do samostanowienia. Mimo że Rosja podpisała w marcu 1918 r. w Brześciu Litewskim traktat z Niemcami i wycofała się ze światowego konfliktu, w kraju nie zapanował pokój. Dawne imperium carów na trzy lata pogrążyło się w wojnie domowej pomiędzy „czerwonymi”, czyli zwolennikami bolszewików, a „białymi” – armiami dowodzonymi przez generałów wiernych byłemu władcy. Gdy bolszewicy pokonali swoich przeciwników, rozpoczęli wdrażanie nowego ustroju, zwanego dyktaturą proletariatu. Odrzucili wszelkie formy demokracji parlamentarnej

i rozwiązali wszystkie partie oprócz Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Rozpoczęły się prześladowania członków pozostałych stronnictw politycznych. Okrutne represje spotkały nie tylko monarchistów, nacjonalistów oraz liberałów, lecz także umiarkowanych socjalistów i anarchistów. Wprowadzono cenzurę oraz przystąpiono do ofensywy propagandowej. Wiele osób pochodzących z klas społecznych uznanych przez komunistów za wyzyskujące pozbawiono praw politycznych. Cerkwi odebrano majątek i dotychczasowe prawa. Rozpoczęto działania mające na celu ateizację społeczeństwa. Było ono inwigilowane na niespotykaną dotąd skalę. Po nieudanym zamachu na Lenina wprowadzono masowy terror. Symbolem końca starego porządku stało się zamordowanie z rozkazu władz bolszewickich w lipcu 1918 r. rodziny carskiej.

ĆWICZENIA

1. Oceń wpływ ideologii: demokratycznej i socjalistycznej na ruchy rewolucyjne.
2. Omów znaczenie XIX-wiecznych rewolucji dla demokratyzacji życia w Europie.
3. Wymień przyczyny i skutki rewolucji rosyjskich.
4. Odszukaj w dostępnych źródłach informacje na temat rewolucji, do których doszło po II wojnie światowej. Opisz ich charakter oraz cele.

2. Rewolucje społeczne

Zadanie 1.

Odpowiedz, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe. Zapisz przy każdym z nich właściwą literę: P (prawda) lub F (fałsz).

- Po upadku Napoleona Bonapartego europejscy władcy dążyli do wycofania liberalnych reform.
- Król Francji Karol X był zwolennikiem idei rewolucyjnych.
- W wyniku rewolucji lipcowej w 1830 r. Francja ponownie stała się republiką.
- Zryw Polaków zainicjowany w listopadzie 1830 r. miał charakter rewolucji społecznej.

Zadanie 2.

Wykonaj polecenia na podstawie tekstu źródłowego i wiedzy własnej.

Proklamacja Rządu Tymczasowego do narodu francuskiego z 25 lutego 1848 r.

Bohaterstwo ludu Paryża obaliło oto rząd wsteczny i oligarchiczny. Rząd ten zbiegł, pozostawiając po sobie krwawy ślad, na zawsze uniemożliwiający mu powrót. Polala się krew ludu, jak w lipcu [1830 r.]; ale tym razem krew szlachetna nie pójdzie na marne. Zdobyła ona rząd narodowy i ludowy odpowiadający woli, prawom i postępowym dążeniom tego ludu wielkiego i wielkodusznego. Rząd Tymczasowy, pod naporem okoliczności powołany z woli ludu drogą aklamacji, przez posłów departamentu na posiedzeniu w dniu 24 lutego, zajęty jest w chwili obecnej troską o zorganizowanie i utrwalenie zwycięstwa ludowego. [...] Pod rządami ludowymi, które Rząd Tymczasowy ogłasza, każdy obywatel współsprawuje władzę. [...] Rząd Tymczasowy chce Rzeczypospolitej [republiki], z zastrzeżeniem uznania jej przez lud francuski, który natychmiast będzie wezwany do wypowiedzenia swego zdania. [...] Jedność narodu, odtąd wytworzona przez wszystkie klasy, z których naród się składa; rządy tego narodu przez sam naród sprawowane; wolność, równość i braterstwo – jako zasady, lud – jako hasło, oto dążenia rządu demokratycznego, jaki Francja sama sobie zawdzięcza, a byt którego usiłowaniami naszymi zostanie zapewniony.

Źródło: U. Wencel-Kalembkova, S. Kalembka, *Wybrane teksty źródłowe do dziejów powszechnych 1789–1870*, Toruń 1973, s. 94–95.

a) Napisz, co ogłosił Rząd Tymczasowy w kwestii ustroju państwa.

b) Wymień dwa wydarzenia historyczne, do których nawiązano w zacytowanej proklamacji.

- _____
- _____

c) Przedstaw działanie poprzedniego rządu uniemożliwiające mu sprawowanie dalszej władzy.

Zadanie 3.

Wykonaj polecenia na podstawie mapy ze s. 93 podręcznika i wiedzy własnej.

Europa w okresie Wiosny Ludów

- granice państw w 1848 r.
- - - granice niektórych prowincji

- Zaznacz na mapie konturowej kolorem czerwonym granice tych państw zaborczych, w których w okresie Wiosny Ludów doszło do wystąpień narodowowyzwoleńczych Polaków.
- Podkreśl na mapie nazwy stolic państw wysyłających swoje oddziały wojskowe do tłumienia wystąpień Wiosny Ludów w innych krajach.
- Zakreśl obszary państw, w których wydarzenia Wiosny Ludów doprowadziły do trwałych demokratycznych przemian ustrojowych.
- Wymień dwa narody dążące w okresie Wiosny Ludów do zjednoczenia swoich państw.
• _____
• _____
- Zapisz na mapie nazwy dwóch państw, w których w efekcie wystąpień rewolucyjnych z lat 1848–1849 nastąpiły abdykacje władców.

Zadanie 4.

Napisz, jakich praw dla osób pracujących w XIX-wiecznych kopalniach mogli domagać się działacze związków zawodowych.

Kopalnia w Nottingham, Wielka Brytania, ok. 1895 r.

Zadanie 5.

Przedstaw różnice między programami komunistów i reformistów.

Zadanie 6.

Wymień polityczne i społeczne skutki rewolucji październikowej w Rosji.

Skutki rewolucji październikowej	
Polityczne	Społeczne

ZANIM POZNASZ NOWY TEMAT

1. Przypomnij, w jakich okolicznościach ukształtował się proletariatus.
2. Wymień najważniejsze rewolucje, do których doszło w XIX w.

■ ANARCHIZM CZY KOMUNIZM?

Rewolucja przemysłowa doprowadziła do istotnych przemian społecznych i politycznych w Europie. Przede wszystkim zwiększyła się liczba mieszkańców miast. Ludzie opuszczali coraz bardziej przeludnione wsie, aby podjąć pracę w fabrykach. Ogromne rozwarstwienie ludności miejskiej pociągało za sobą nowe konflikty społeczne. Ponadto przez niemal cały XIX w. w większości krajów europejskich prawa wyborcze mieli wyłącznie przedstawiciele najbogatszych warstw społecznych. To oni uczestniczyli w wyborach – zarówno czynnie, jak i biernie. W sporach pomiędzy proletariatem a fabrykantami władze państwowe stawały po stronie tych ostatnich. Uchwalano korzystne dla nich prawa, pogarszające jednocześnie sytuację robotników. Do tłumienia strajków władze wysyłały policję lub wojsko.

Znaczna część przeciwników kapitalizmu popierała socjalizm – utopijny albo naukowy. Równocześnie z tymi doktrynami kształtował się nurt rewolucyjny nazywany **anarchizmem**. Jego zwolennicy, reprezentujący różne, często odległe od siebie ideowo odłamy, za przyczynę nierówności i niesprawiedliwości w stosunkach społecznych uznawali nie tylko kapitał, lecz także państwo. Zdaniem najważniejszych teoretyków anarchizmu – **Michała Bakunina** oraz **Piotra Kropotkina** – to właśnie funkcjonowanie państwa wiązało się z podziałem ludzi na biednych i bogatych, poniżonych oraz uprzywilejowanych. Jak twierdzili Bakunin i Kropotkin, dopóki istnieje władza, dopóty żaden człowiek nie będzie absolutnie wolny. Wolność w ich rozumieniu stanowiła zaś warunek szczęścia oraz harmonijnego kształtowania stosunków międzyludzkich. Miały się one zawiązywać w oparciu o dobrowolne struktury społeczne, powstałe w wyniku samoorganizacji ludzi.

Anarchiści wierzyli, że społeczeństwo można wyzwolić na drodze rewolucji mającej na celu obalenie władzy państwowej. Po zwycięstwie takiego zrywu ludzie korzystaliby w równym stopniu z dóbr materialnych oraz wolności. Nie tworzyliby jednak – ani przed rewolucją,

■ Początki anarchizmu

Ruch anarchistyczny rozwinął się w XIX w., ale jego korzenie sięgają co najmniej poprzedniego stulecia. Za jednego z prekursorów anarchizmu uważa się angielskiego myśliciela Williama Godwina, który poddał krytyce państwo i uznał, że jego istnienie nie jest konieczne. W pierwszej połowie XIX w. ukształtował się anarchoindywidualizm. Jego twórca, francuski polityk i ekonomista Pierre Proudhon, uważał wolność jednostki za ostateczny cel jej rozwoju. Pisał: *Wolność to należące do człowieka prawo korzystania ze swych zdolności, prawo użytkowania ich, jak się komu podoba*. Nie popierał jednak nadużywania tego prawa. Traktował naturalne zachowanie wolności jako czynnik wiążący jednostkę ze społeczeństwem. Mimo że krytykował utrzymujące się w jego czasach relacje ekonomiczne, uznawał własność prywatną za warunek wolności indywidualnej. Jak twierdził, podporządkowanie środków produkcji państwu, które by nimi zarządzało, może prowadzić do ucisku i zagrożenia wolności. Był zwolennikiem tworzenia dobrowolnych instytucji – stowarzyszeń, ale uważał, że jednostka nie powinna podporządkowywać się decyzjom większości. Kwestionował rację bytu organów reprezentacyjnych, mających większe uprawnienia niż zwykli członkowie wspólnoty. Ponadto sprzeciwiał się centralizmowi i był zwolennikiem samorządności. Postulował stworzenie federacji licznych autonomicznych gmin.

Pierre Proudhon uważał, że państwa same obumrą. Sprzeciwiał się rewolucjom – jego zdaniem prawdziwe zmiany mogły dokonywać się jedynie stopniowo, na drodze pokojowej, na skutek postępu oraz wzrostu samoświadomości społeczeństw. Rewolucję odgórną, inspirowaną przez zawodowych rewolucjonistów i wykorzystującą przemoc, uważał za niebezpieczną.

▪ fotografia, Francja, XIX w.

? Za jakim modelem organizacji społeczeństwa opowiadał się Pierre Proudhon?

CZYM JEST WŁADZA DLA ANARCHISTÓW?

Pierre Proudhon przedstawił w jednym ze swoich dzieł stosunek anarchistów do władzy państwowej.

Być rządzonym to być obserwowanym, nadzorowanym, szpiegowanym, kierowanym, nastawianym, podporządkowanym ustawom, indoktrynowanym, zmuszanym do wysłuchiwania kazań, kontrolowanym, szacowanym, ocenianym, cenzurowanym, poddawany rozkazom ludzi, którzy nie mają ani prawa, ani wiedzy, ani cnót obywatelskich. Być rządzonym oznacza przy każdej transakcji, przy każdym działaniu, przy każdym ruchu być odnotowanym, rejestrowanym, kontrolowanym, opodatkowanym, ostemplowanym, opatentowanym, licencjonowanym, autoryzowanym, aprobowanym, napominanym, krępowanym, reformowanym, strofowanym, aresztowanym. Pod pretekstem dbałości o dobro ogółu jest

się opodatkowanym, drenowanym, zmuszanym do płacenia okupu, eksploatowanym, monopolizowanym, poddawany presji, uciskanym, oszukiwanym, okradanym; wreszcie przy najłagodniejszych oznakach oporu, przy pierwszych słowach skargi, represjonowanym, karanym, obrażanym, nękanym, śledzonym, poniżanym, bitym, rozbieranym, duszonym, więzionym, rozstrzeliwanym, sądzonym, skazywanym, deportowanym, chłostanym, sprzedawanym, zdradzany i na koniec wyśmiewanym, wyszydzanym, znieważanym, okrywany hańbą. Taki jest rząd, taka jest jego sprawiedliwość, taka jest jego moralność.

R. Nozick, *Anarchia, państwo, utopia*, Warszawa 1999, s. 26.

? PRACA ZE ŹRÓDŁAMI

1. Wymień zarzuty autora tekstu źródłowego wobec systemu państwowego.
2. Wyjaśnij na podstawie fragmentu tego tekstu, dlaczego poglądy głoszone przez Proudhona nazywano anarchizmem indywidualistycznym.

■ Kim byli anarchiści

Zwolennikami idei nieskrępowanej wolności i rewolucji społecznej byli reprezentanci różnych środowisk – nie tylko robotnicy, lecz także intelektualiści, uczeni, a nawet przedstawiciele rodów książęcych.

Michaił Bakunin, jeden z najsłynniejszych teoretyków anarchizmu, pochodził z rodziny rosyjskich arystokratów. Na tym rewolucjonistę w życiu głośne poglądy ciążyły trzy wyroki śmierci za udział w wystąpieniach Wiosny Ludów, wydane niezależnie przez sądy: pruski, austriacki i rosyjski. Pewien francuski republikanin, walczący wraz z nim podczas paryskiej rewolucji w 1848 r., stwierdził: *Bakunin jest nieoceniony pierwszego dnia rewolucji, ale należałoby go rozstrzelać już następnego*. Bakunin był zwolennikiem niepodległości Polski. Nie tylko głosił takie poglądy, lecz także m.in. organizował dostawy broni dla powstańców styczniowych. Jego propolskie stanowisko wiązało się z ideą współpracy narodów słowiańskich, którą rozpowszechniał. W wyniku sporu z Karolem Markssem o model stosunków społecznych po rewolucji Bakunin opuścił Międzynarodówkę, co doprowadziło do podziału ruchu robotniczego na dwa zwalczające się nurty: komunizm i anarchizm.

■ rysunek, XIX w.

Włoski anarchista Luigi Lucheni, szewc żyjący od urodzenia w nędzy, przeprowadził udany zamach na Elżbietę, cesarzową Austro-Węgier: 10 września 1898 r. w Szwajcarii wbił w serce władczyń pilnik. Zapytany o przyczynę zabójstwa, stwierdził: *Chciałem po prostu zabić jakiegoś władcę, nieważne jakiego*. Za swój czyn został skazany na dożywotnie więzienie. W 1910 r. popełnił samobójstwo.

■ rycina, 1898 r.

ani po niej – wielkich struktur, którym towarzyszyłaby władza. W tych nowych warunkach wolne jednostki zrzeszałyby się w kolektywy, odpowiadające społecznej naturze człowieka. Anarchiści stanowczo odrzucali przekonania komunistów, przede wszystkim wiarę w to, że wolność, sprawiedliwość i dobrobyt zapewni ludziom państwo, w którym będzie obowiązywać dyktatura proletariatu. Bakunin krytykował poglądy Marksa. Spór pomiędzy nimi skutkował coraz głębszymi podziałami wewnątrz ruchu robotniczego.

Tezy nieco bardziej zbliżone do marksizmu głosili anarchokomuniści na czele z Piotrem Kropotkinem, autorem m.in. dzieła *Pomoc wzajemna jako czynnik rozwoju*. Zdaniem Kropotkina narzucona siłą, odgórnie więź państwowa stanowi ograniczenie wolności. Jej przeciwieństwem jest więź społeczna, kształtująca się na zasadach kooperacji i solidarności międzyludzkiej. Kropotkin opowiadał się za uspołecznieniem środków produkcji, dotąd stanowiących własność prywatną. Miały je użytkować samorządne komuny, których mieszkańcom przysługiwałyby równe prawa do korzystania z nich. Komuny te łączyłyby się ze sobą

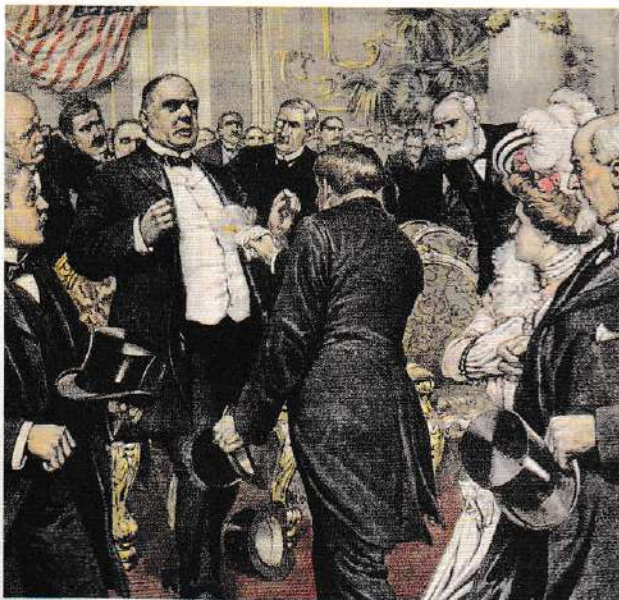
i tworzyłyby wieloszczeblowe federacje: regionalne, krajowe, kontynentalne, a finalnie – ogólnoświatową. Jednostkom przysługiwałby jednakowy dostęp do wytworów pracy, dystrybuowanych bezpłatnie.

Anarchiści uchodzili za najbardziej radykalny ruch społeczny z końca XIX w. Mieli bezkompromisowe poglądy i metody działania. Organizowali masowe protesty robotnicze, m.in. strajki, które często przekształcały się w rewolty. Przeprowadzali też zamachy terrorystyczne – stosowali terror indywidualny wobec monarchów oraz polityków.

■ ANARCHIZM W XX WIEKU

Na początku XX w. ukształtował się **anarchosyndykalizm** – nurt, w którym zasady anarchizmu połączono z socjalistyczną ideą walki klas i usiłowano wcielić w życie za pomocą metod typowych dla **związków zawodowych**. Anarchosyndykaliści postulowali walkę proletariatu o zastąpienie wszystkich instytucji państwowych organizacjami związkowymi. Opowiadali się również za likwidacją partii politycznych, m.in. robotniczych. Uważali, że przewrót ten powinien nastąpić na drodze strajku

Związki zawodowe – organizacje społeczne dobrowolnie zrzeszające pracowników. Są powoływane w celu obrony wspólnych interesów ekonomicznych i społecznych swoich członków.

Zamach na prezydenta USA Williama McKinleya przeprowadził 6 września 1901 r. podczas wystawy w Buffalo Leon Czolgosz – amerykański anarchista pochodzący z rodziny polskich emigrantów. Przywódca Stanów Zjednoczonych zmarł dziewięć dni po strzale, a zamachowca stracono na krześle elektrycznym.

■ gazeta, *Włochy*, 1901 r.

Jean Jacques Élisée Reclus

był znanym francuskim naukowcem oraz działaczem anarchistycznym. W 1851 r. wyjechał z Francji. W kolejnych latach podróżował. Zatrzymał się m.in. w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Kolumbii oraz krajach Ameryki Środkowej. Po powrocie do Europy nawiązał współpracę z Michaiłem Bakuninem. Poglądy Reclusa – zwolennika anarchokomunizmu – wywarły znaczący wpływ na przekonania Piotra Kropotkina. W 1871 r. Reclus został aresztowany za udział w Komunie Paryskiej, a rok później skazano go na banicję. Osiadł w Szwajcarii, gdzie napisał obszerne dzieło na temat geografii świata. Zwrócił w nim uwagę na to, że styl życia ludzi zależy od środowiska naturalnego, a rządy państw są odpowiedzialne za negatywny proces ujednolicania się kultury. Popierał ochronę przyrody oraz wegetarianizm.

■ fotografia, XIX w.

? Dlaczego ruch anarchistyczny skupiał osoby tak bardzo różniące się od siebie?

generalnego, poprzedzonego strajkami lokalnymi, których celem miało być wyselekcjonowanie najbardziej świadomych grup robotniczych, mogących później odegrać wiodącą rolę w strajku powszechnym. To właśnie poprzez strajk powszechny zamierzali pozbawić warstwy posiadające dotychczasowej władzy, własności i wpływów.

W pierwszej połowie XX w. anarchosyndykalistyczne związki zawodowe zdobyły dużą popularność w Hiszpanii, Stanach Zjednoczonych i we Francji. Amerykański związek **IWW** (*Industrial Workers of the World* – z ang. 'robotnicy przemysłowi świata') na początku drugiej dekady XX w. liczył kilka milionów członków. Znaczenie tej organizacji zmalało później w wyniku ograniczeń prawnych i masowych represji, jakie spadły na jej członków po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej. Problemy tego typu nie dotknęły natomiast potężnego hiszpańskiego związku zawodowego **CNT** (*Confederación Nacional del Trabajo* – z hiszp. 'krajowa konfederacja pracy'), który w okresie międzywojennym stanowił główną siłę polityczną tamtejszej lewicy. Paradoksalnie po wybuchu wojny domowej w Hiszpanii w 1936 r. anarchiści byli jedną z najważniejszych grup wiernych legalnym władzom republikańskim, a niektórzy przywódcy anarchiści weszli nawet do rządu. Na terenach kontrolowanych przez anarchistów wprowadzano organizację społeczną zgodną z ich postulatami – uspołeczniano prywatne i kościelne majątki, tworzone kolektywy oraz rady: robotnicze i chłopskie. Znaczenie tego ruchu zmalało dopiero na skutek wewnętrznych represji politycznych w obozie republikańskim, do których doszło za sprawą komunistów, realizujących w Hiszpanii politykę Stalina. Mimo zwycięstwa sił generała Franco w wojnie domowej i likwidacji wszystkich organizacji

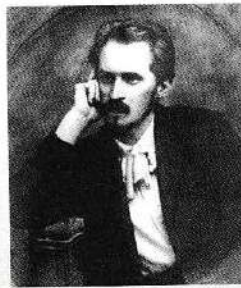

Związkowcy z CNT odegrali kluczową rolę w zwycięskich walkach w Katalonii i Aragonii, a także podczas obrony Madrytu jesienią 1936 r. Po przegranej wojnie domowej anarchosyndykaliści z CNT przetrwali represje frankistów w podziemiu. Związek odrodził się w połowie lat 70. XX w., po śmierci generała Franco.

■ fotografia, Barcelona, 1936 r.

— EDWARD ABRAMOWSKI —

1868–1918

Był polskim myślicielem politycznym, filozofem i socjologiem. Pochodził z rodziny ziemiańskiej. Edukację rozpoczął w Warszawie, gdzie po raz pierwszy zetknął się też z socjalistami. Angażował się w działalność prosocjalistyczną, przez co porzucił studia. Kontynuował swoją

pracę na rzecz ruchu socjalistycznego. Dopiero choroba oraz pobyt w Szwajcarii wpłynęły na rewizję jego poglądów. Nigdy nie nazywał ich anarchizmem, jednak przez wiele osób związanych z tym ruchem był uważany za jednego z głównych ideologów tego nurtu. Uważał, że w efekcie bojkotu wszystkich instytucji państwo zaniknie.

opozycyjnych hiszpański ruch anarchistyczny przetrwał do lat 70. XX w. – w konspiracji oraz na emigracji, przede wszystkim we Francji.

■ ANARCHIŚCI NA ZIEMIACH POLSKICH

W XIX w. ruch anarchistyczny pojawił się również na ziemiach polskich – głównie w zaborach: rosyjskim i austriackim. Polacy byli wówczas zaangażowani przede wszystkim w toczoną od pokoleń walkę o odbudowę własnej państwowości. O wszelkie swoje krzywdy i niesprawiedliwość oskarżali zaborców. W tej sytuacji idea postulowanej przez anarchistów likwidacji państwa nie mogła zyskać dużej popularności wśród polskiej ludności.

Organizacje anarchistyczne zakładali w tym okresie głównie młodzi ludzie, którzy opowiadali się za stosowaniem terroru indywidualnego. Powstały one m.in. w zagłębiach przemysłowych zaboru rosyjskiego: Łodzi, Białymstoku i Warszawie. Działalność tych ugrupowań dała się zauważyć podczas rewolucji w 1905 r. Mimo brawurowych akcji nie zdobyły one jednak większego poparcia, a surowe wyroki – zazwyczaj śmierci – wydawane na ich członków, nawet 15-letnich, przyczyniły się do upadku tego odłamu anarchizmu w Polsce.

W tym samym czasie na ziemiach polskich rozwijał się też inny nurt anarchistyczny. Jego twórca, Edward Abramowski, był zwolennikiem „zmowy powszechnej przeciwko państwu”, czyli pokojowych przemian społecznych, polegających na stopniowym wypieraniu przymusowych instytucji państwowych przez spółdzielnie oraz dobrowolne zrzeszenia. Za szczególnie ważną uważał pracę nad świadomością społeczeństwa

BLIŻEJ NAS

Ruch antyglobalistyczny

Zmiany globalizacyjne w dziedzinach społecznych, gospodarczych, politycznych i technologicznych często prowadzą do negatywnych zjawisk. Z tego powodu sprzeciwiają się im członkowie ruchów antyglobalistycznych. Krytykują oni postępującą degradację środowiska, domagają się zmian stosunków ekonomicznych oraz społecznych, a także opowiadają się przeciwko globalizacji kultury, prowadzącej do zaniku lokalnych zwyczajów i tradycji. Grupy antyglobalistyczne protestują podczas spotkań przedstawicieli najbogatszych państw świata lub instytucji o zasięgu globalnym, np. ONZ czy Banku Światowego.

? Jakie elementy systemów światopoglądowych są zawarte w ideologii głoszonej przez antyglobalistów?

Marsz antyglobalistów przeciwko szczytowi G8 – grupy ośmiu najbardziej wpływowych państw świata – we francuskim Évian-les-Bains. Na transparencji widać hasło: *8 grzechów głównych – globalizacja, spekulacja, wykluczenie, korupcja, prywatyzacja, manipulacja, kłamstwo i pogarda.*

■ fotografia, Francja, 2003 r.

oraz kształtowaniem postaw etycznych jednostek – w jego teorii ogromne znaczenie miało odwoływanie się do sumienia.

ANARCHIŚCI WSPÓŁCZEŚNIE

Odrodzenie się anarchizmu nastąpiło w okresie burzliwych przemian obyczajowych, do których doszło w latach 60. XX w. w Stanach Zjednoczonych oraz Europie Zachodniej. Młodzi ludzie, zbuntowani przeciwko systemowi kapitalistycznemu i rozczarowani komunizmem w bloku wschodnim, często sięgali do tradycji anarchistycznej. Powstawały subkultury młodzieżowe, autonomiczne w stosunku do reszty społeczeństwa. W tworzonych w tym okresie komunach hipisów oraz późniejszych o dekadę wspólnotach punków, zorganizowanych w sposób nieformalny, nie obowiązywała żadna hierarchia, co nawiązywało do anarchizmu. Do jego idei odwoływali się także artyści, którzy odrzucali kolejne tradycyjne i obyczajowe ograniczenia.

Myśl anarchistyczna wpłynęła również na ideologię ruchów antyglobalistycznych, które na przełomie XX i XXI w. zdobyły międzynarodową popularność. Ich przedstawiciele krytykują nasilające się rozwarstwienie ekonomiczne na świecie. Odpowiedzialnością za nie obarczają neoliberalne rządy. Zdaniem antyglobalistów

Zamieszki pomiędzy anarchistami a policją w Meksyku miały burzliwy przebieg. Bunt wielotysięcznego tłumu wybuchł po tym, jak prezydent Enrique Peña Nieto zaakceptował reformę edukacji. Miała ona na celu zmniejszenie wpływu związku zawodowego nauczycieli na organizację szkolnictwa.

■ fotografia, Meksyk, 2013 r.

ĆWICZENIA

1. Omów poszczególne odłamy anarchizmu oraz wymień ich głównych ideologów.
2. Odpowiedz, czy – Twoim zdaniem – społeczeństwo może funkcjonować bez państwa. Uzasadnij swoją opinię.
3. Wyjaśnij, co było główną przyczyną sporu pomiędzy anarchistami a komunistami.

3. Społeczeństwo bez państwa

Zadanie 1.

Porównaj założenia komunizmu i anarchizmu.

Zagadnienie	Komunizm	Anarchizm
Przyczyny nierówności społecznych		
Sposób rozwiązania problemów		
Wizja przyszłości		

Zadanie 2.

Wykonaj polecenia na podstawie ilustracji i wiedzy własnej.

Hasło użyte przez twórców tego logo oznacza: *Krzywdą jednego jest krzywdą wszystkich.*

a) Zapisz nazwę organizacji, do której należy zamieszczone obok logo.

b) Wyjaśnij, co symbolizują zaciśnięte pięści przedstawionych na ilustracji.

c) Wykaż związek między hasłem pokazanym na znaku organizacji a założeniami anarchizmu.

d) Opisz działania podejmowane przez anarchistów w celu realizacji ich postulatów.

Zadanie 3.**Wykonaj polecenia na podstawie tekstu źródłowego.**

[...] spójrzcie na system podatkowy, to potężne narzędzie w rękach państwa dla utrzymania swojej władzy nad masami ludności, dla zrujnowania większości na korzyść rządzącej mniejszości i podtrzymywania starych podziałów wśród społeczeństwa, starych kast. [...]

Pomyślcie o wojnach, bez których państwo nie może ani powstać, ani istnieć, wojny, które stają się nieuniknione, gdy okaże się, że pewna dzielnica, wchodząca w skład państwa, ma interesy odrębne od pozostałych. Pomyślcie tylko o rzeziach przyszłych i tych, które grożą nam jeszcze w przyszłości: o wojnach o zdobycie rynków handlowych, o wojnach o kolonie... [...]

Lecz bodaj że najgorszym złem ze wszystkich tu wymienionych jest wychowanie, które otrzymujemy od państwa zarówno w szkole, jak w późniejszym życiu. Wychowanie państwowe tak wynaturza nam mózg, że znika samo pojęcie wolności, a jego miejsce zastępują pojęcia niewolnicze. [...]

Jedno z dwojga: albo państwo będzie zniesione i wówczas nowe życie zakwitnie w tysiącach i tysiącach punktów na gruncie wolnego porozumienia i żywej inicjatywy jednostek i zrzeczeń; albo też państwo zmiażdży jednostkę i rozwój życia lokalnego, zawładnie wszystkimi gałęziami ludzkiej działalności, roznieci wojny i walki wewnętrzne o władzę, powierzchowne rewolucje, które na miejsce starych tyranów wyniosą nowych, a jako nieunikniony koniec tej ewolucji – nadejdzie – śmierć.

Wybierajcie sami!

Źródło: P. Kropotkin, *Państwo i jego rola historyczna*, red. E. Godwin, Warszawa 1924, s. 53–54, 60.

a) Wymień trzy zarzuty, które Piotr Kropotkin stawiał instytucji państwa.

- _____
- _____
- _____

b) Wyjaśnij, w jaki sposób – zdaniem autora tekstu źródłowego – wychowanie państwowe ogranicza wolność jednostek.

c) Przedstaw postulowany przez Kropotkina sposób organizacji społeczeństwa bez państwa.

*** Zadanie 4.**

Wykonaj polecenia na podstawie tekstu i informacji z innych dostępnych źródeł.

Kooperatyzm, tak samo jak socjalizm, uważa, że zło panujące na świecie, zło nędzy, krzywd, wyzysku i ciemnoty, pochodzi w znacznym stopniu z wadliwego ustroju ekonomicznego, z gospodarki prywatnej, która jednej klasie daje przewagę nad innymi i pozwala każdemu, co posiada kapitał, gnębić i wyzyskiwać tłumy wydziedziczonych. I tak samo jak socjalizm – kooperatyzm twierdzi, że uspołecznienie wytwórczości i handlu jest jedynym sposobem zniszczenia tego zła. [...] idea kooperatyizmu, ceniąc ponad wszystko wolność człowieka i swobodny rozwój jego sił umysłowych i moralnych, stawia zasadę uspołecznienia produkcji na drodze stowarzyszeń; i nie dąży do zniszczenia własności i gospodarstw prywatnych, ale tylko do ich zrzeszenia – w wielkie gospodarstwa wspólne [...], zrzeszenia, które nie znosząc własności ani właścicieli, tworzą jednak wyższy typ gospodarstwa wspólnego i dają możliwość nawet chłopskim zagonom uczestniczenia w wielkiej produkcji rolnej i wysokiej kulturze ziemi [...], aby prywatne przedsiębiorstwa zamienić na wspólne, a konkurencję i walkę zastąpić przez współdziałanie; aby zasadę kapitalistyczną dzisiejszego ustroju – „każdy dla siebie” – zastąpić przez zasadę nowego ustroju – „każdy dla wszystkich”. Reforma społeczna kooperatyizmu może iść tylko od dołu, siłą samego rozwoju stowarzyszeń spółdzielczych [...]. Powstawanie zaś i rozwój tych stowarzyszeń nie odbywa się drogą nakazu prawnego, lecz zależy wyłącznie tylko od stopnia oświaty i samodzielności, jaką naród posiada, od zrozumienia nowej zasady życia opartego na pomocy wzajemnej i przyjaźni. Dlatego też ruch spółdzielczy musi być jednocześnie szerzeniem nowej moralności wśród ludzi.

Źródło: E. Abramowski, *Pisma*, t. 1, oprac. K. Krzeczkowski, Warszawa 1924, s. 207–210.

a) Napisz, jak Edward Abramowski rozumiał znaczenie pojęcia kooperatyzm.

b) Wyjaśnij różnicę między kooperatyzyzmem a socjalizmem.

c) Rozważ, czy istnieje podobieństwo między poglądami Abramowskiego a współczesną ideą społeczeństwa obywatelskiego. Uzasadnij swoją opinię.

Zadanie 5.

Uzupełnij schemat analizy SWOT dotyczącej wpływu współczesnego państwa na jakość życia jednostki.

Wpływ współczesnego państwa na jakość życia jednostki	
Mocne strony	Słabe strony
Szanse	Zagrożenia

Zadanie 6.

Wykonaj polecenia na podstawie fotografii i wiedzy własnej.

Demonstracja w Austin – stolicy amerykańskiego stanu Teksas – w październiku 2011 r. zbiegła się w czasie z protestami w innych miastach USA, mającymi na celu wyrażenie sprzeciwu wobec chciwości korporacji działających na nowojorskiej giełdzie. Widoczne na fotografii hasło oznacza: *Bądź posłuszny.*

- a) Odpowiedz, w jaki sposób antyglobaliści protestują przeciwko działalności korporacji finansowych.

- b) Opisz problem życia społecznego, który został przedstawiony w krytycznym świetle przez ukazanego na zdjęciu uczestnika protestu.
